

Милорад ДЕШИЋ
Београд

ШКОЛСКИ РЈЕЧНИЦИ СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА

1. Рјечници су најчешће засебне књиге у којима су значења ријечи, поређаних азбучним (абecedним) редом, протумачена дефиницијама и синонимима истог језика или су преведена на неки други језик. Рјечницима се сматрају и додаци на крају књиге у којима су азбучним односно абecedним редом наведене и објашњене непознате или мање познате ријечи и значења. Основна подјела рјечника је на лингвистичке, гдје се дају значења ријечи, граматичке особине и језички контекст, и енциклопедијске, у којима се објашњавају предмети, лица, појмови, тј. реалније означене ријечима. Лингвистички рјечници се, даље, дијеле на више врста: једнојезични, двојезични или вишејезични (преводни), описни (односе се на књижевни језик или на дијалекат односно на жаргон или на језик једног писца), рјечници страних ријечи, специјални (терминолошки), затим рјечници синонима, хомонима, антонима, паронима, историјски, етимолошки, као и фразеолошки, фреквенцијски, обратни и други. Практични рјечници су ортографски, ортоепски (обрађују изговор и акценат), рјечници тешкоћа или рјечници правилности (коментаришу се случајеви у којима се често праве грешке у односу на писани и говорни књижевни језик).

2. У настави матерњег језика поменути рјечници треба да се користе, прије свега, при извођењу лексичких вјежби (чисто лексичких и комбинованих). Зависно од јединице која се обрађује из области лексике, наставник упознаје ученике са одговарајућим типом рјечника и показује им како би требало да се њиме служе. За проучавање лексике једног језика од посебног значаја су описни рјечници. Наставник их може искористити не само при организовању вјежби из лексике него и вјежби из ортоепије, граматике и ортографије, чиме му се пружа прилика да укаже на повезаност лексике са другим језичким областима.

3. Један од значајних задатака наставе лексике јесте да формира код ученика умјећа и навике да се служе разним рјечницима. Невоља је у томе што код нас још нису написани многи рјечници. У школским библиотекама често не налазимо ни најосновније наше рјечнике савременог српскохрватског језика: *Речник српскохрватскога књижевног језика* (издање Матице српске) и *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (издање САНУ). Чак и онда кад постоје у библиотекама, не користе се довољно или никако. Разлози овој појави леже у неприпремљености појединих наставника за извођење наставе лексике, а то је у бројним случајевима резултат стања у којем се налази факултетска настава, која још не поклања потребну пажњу лексикологији и лексикографији. Негативно утиче и недостатак одговарајућих приручника за наставнике. Кад се све ово има на уму, онда би требало ићи овим редом: најприје код наставника развити навику да се служе рјечницима, па тек последије тога настојати да се таква навика формира код ученика.

4. Шта су то школски рјечници? У најширем смислу ријечи то је сваки рјечник који се може искористити у настави језика (матерњег и страног). Нарочито су погодни практични рјечници (ортографски, ортоепски, рјечник тешкоћа). У нашим условима, кад је још увијек јак утицај дијалекта, пожељно би било да се пишу дијалекатски рјечници, који би обухватили мање или веће области. Поштујући принцип поступности, наставници и ученици би стално полазили од дијалекта, од локалног говора, од ријечи и облика записаних у дијалекатском рјечнику. Једино на тај начин може се доћи до књижевнојезичке норме, само тако ће ученици бити у могућности да је усвоје. Постоје двије концепције дијалекатског рјечника: по једној он треба да буде свеобухватан, да биљежи сав материјал, и онај који се слаже са књижевним језиком и онај који одступа од њега, а по другој концепцији дијалекатски рјечник је диференцијалан (разликован), садржи само оне фонетске, морфолошке, синтаксичке и лексичке особине којима се дијалекат (локални говор) разликује од књижевног језика. Наши методичари се обично залажу за диференцијални дијалекатски рјечник (са методичким упутствима о његовој употреби). Међутим, много би боље било да се пишу свеобухватни дијалекатски рјечници (са методичким упутствима), да би ученици схватили свој говор као један систем, а не као скуп неправилности, одступања од књижевнојезичке норме.

5. Дијалекатски рјечници са методичким упутствима представљају школске рјечнике у ужем смислу ријечи. Таквим се могу сматрати и рјечници непознатих ријечи на крају читанки и књижевних дјела из лектире. У њих се уносе ријечи и значења за које се претпоставља да су ученицима непознати. Методологија рада на оваквим рјечницима код нас није разрађена. Није онда ни чудо што се у њима понекад нађу и ријечи које су уче-

ницима добро познате, а недостају оне које су им потпуно непознате, што су нека тумачења непотпуна или погрешна, што се не даје предност ријечима чије се значење тешко схвата у контексту. Ово је разумљиво кад се зна да овакве рјечнике углавном састављају лица без лексикографских а често и педагошких квалификација.

6. Код нас се одавно објављују двојезични рјечници, намијењени онима који хоће да науче страни односно нематерњи језик, а матерњи им је српскохрватски. Правих школских рјечника ове врсте веома је мало. А рјечника српскохрватског језика за оне којима он није матерњи још је мање. Поменимо овдје такве минималне двојезичне рјечнике који су изишли у Новом Саду, а писани су за припаднике народности у Војводини. Пошто још нису прецизно утврђени лексички минимуми, поставља се питање избора и броја ријечи у минималним рјечницима. Обично се минимуми доводе у везу са фреквенцијом, па се даје 2—3000 најфреквентнијих ријечи. Међутим, ако најелементарнији рјечник обухвата основне тематске области (породица, школа, транспорт, угоститељство, спорт итд.), вјероватно ће се десити да у таквом приручнику нађе мјеста и понека мање фреквентна ријеч. Број одредница је већи од броја ријечи зато што се неке ријечи јављају у облицима који нису слични: *ја-мене, бити-будем* и др. Поред преводних рјечника требало би писати и једнојезичне рјечнике српскохрватског језика за кориснике (избјегавамо да кажемо читаоце) који тај језик уче као страни или као нематерњи (језик друштвене средине). Корисне би биле у тим књигама ликовне и звучне илустрације — ликовне: цртежи и фотографије, а звучне: на грамофонским плочама или касетама озвучене су имицице: *судар, киша, вјетар, пас, птица, гитара*, глаголи: *дувати, лајати, свирати* (користи се озвучење за *вјетар, пас, гитара*), *смијати се, плакати*, придјиви: *весео* (озвучење за *смијати се*), *тужан* (озвучење за *плакати*), прилози: *гласно* (са компарацијом: *гласније, најгласније*) итд.

7. Што се тиче школских рјечника српскохрватског књижевног језика као матерњег, може се рећи да нам је најнеопходнији описни рјечник. У њему би се давале информације неопходне за ученике: лексичко значење ријечи, граматичке особине (врста ријечи, ортоепске, морфолошке и синтаксичке карактеристике), неки подаци из правописа и језички контекст (семантички релевантан). Такав рјечник би обавјештавао ученике о екавском и ијекавском изговору, о варијантама и језичким изразима. Основу рјечника чинила би општа, свакодневна књижевна лексика, а била би коришћена и грађа из уџбеника српскохрватског језика, математике, физике и других предмета, као и из дјела умјетничке, публицистичке и научне литературе. Школски описни рјечник омогућавао би наставнику да организује лексичке, граматичке, ортографске, стилске и комбиноване вјежбе. Овакав рјечник веома је тешко написати, зато што још немамо јед-

нотомни описни рјечник српскохрватског језика. Наравно, школски рјечници, описни и други, толико су нам потребни да не би требало чекати издавање основних рјечника. Можда би штампање школских рјечника (описног, рјечника синонима, антонима, хомонима, фразеолошког, акценатског и осталих) помогло да се напишу добри основни рјечници. Занимљиви би били и школски тематски рјечници (српскохрватског као матерњег и страног језика), састављени од тематских група: називи дана у недјељи (*понедељак/понедељак, уторак...*), мјесеци у години (*јануар, фебруар, март...* односно *сијечањ, вељача, ожујак...*), дијелова одјеће (*кошуља, капут, панталоне/хлаче...*), дијелова намјештаја (*сто/стол, столица, орман/ормар...*), називи за сродство (*отац, мајка, ујак, ташта/пуница...*) итд. Дефиниција ријечи у оквиру групе садржавала би оно што је заједничко, опште и оно што је посебно, диференцијално (*јануар* — диференцијално је *први мјесец*, опште је *у години*). Тематска група може да припада вишој јединици, класи, а може и да се дијели на мање јединице, подгрупе.

8. У новије вријеме у већим лингвистичким центрима у свијету развија се школска лексикографија као посебна лингвометодичка дисциплина. Њен садржај чине различити аспекти (теоретски и практични) описа лексике у школске, наставне сврхе. Бројна су питања која обрађује ова дисциплина: теорија и пракса стварања школских рјечника (и то не само за ученике него и за наставнике — ови други су подврста општих приручних, описних рјечника),¹ теорија и пракса стварања лексичких минимума, школске лексикостатистике итд. Школска лексикографија посебно истиче принцип градуалности, тј. усклађивања школског рјечника са узрастом ученика и степеном њиховог језичког знања.

Ова лингвометодичка дисциплина код нас је на самом почетку. Вјерујемо да ћемо у овој области ускоро кренути крупнијим корацима. До таквог преокрета ће доћи само ако јасно дефинишемо наше наредне задатке и ако овим малобројним снагама, расутим по републикама и покрајинама, *заједнички* прионемо на посао.

Milorad Dešić
Beograd

SCHOOL DICTIONARIES OF SERBO-CROATIAN

Summary

The author has divided dictionaries into linguistic and encyclopedic ones. Linguistic dictionaries are further divided into monolingual, bi-lingual

and multi-lingual (translational), descriptive, e. t. c. He has pointed out that those dictionaries should be used in mother-tongue teaching, first of all at organizing lexical exercises, and it is necessary to enable students to use various dictionaries.

Fundamental characteristics of various types of school dictionaries (dialectological dictionaries, dictionaries of Serbo-Croatian as a foreign or second language and similar) have been given. The author has dealt with the development of school lexicography in the world and has stated that this linguomethodical discipline is just beginning to develop in our contry.

